

Dr hab. Jan A. Wendt, profesor Uniwersytetu Gdańskiego
jan.wendt@ug.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Noviello

pt. **Zróżnicowanie regionalne Włoch – geneza i współczesne problemy** zrealizowanej
na Wydziale Nauk Społecznych w Katedrze Przedsiębiorczości i Gospodarki
Przestrzennej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
pod kierunkiem **dr. hab. Witolda Wilczyńskiego, prof. UP**
oraz promotora pomocniczego **dr. Marcina Semczuka**

Recenzja została opracowana w ramach umowy zawartej w dniu 24.02.2023r.,
przesłanej przez dr. hab. prof. UP Michała Rogożę, zgodnie z Ustawą o stopniach
naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca
2003r., Dz. Ustaw RP nr 65, z dnia 16 kwietnia 2003r. z późniejszymi zmianami, którą
otrzymałem na początku marca br.

Dysertacja doktorska Pani mgr Moniki Noviello liczy 215 stron tekstu, na które składa
się osiem rozdziałów, w tym wstęp i podsumowanie, a także spisy rycin (45) i tabel (6),
literaturę, spis aktów prawnych (23), materiały archiwalne (3) i linków do źródeł z internetu
(11) oraz jeden załącznik.

Interesujący i funkcjonujący powszechnie w świadomości społecznej temat
zróżnicowania regionalnego, w przypadku recenzowanej pracy, na przykładzie Włoch nie
doczekał się do tej pory tak pełnego w geograficznym ujęciu opracowania. Z analizy
literatury z zakresu regionalistyki włoskiej wynika, że przeważają w niej ujęcia historyczne i
politologiczne oraz krytyka kierunków rozwoju i inwestycji w gospodarce włoskiej z np.
wykorzystaniem funduszy UE.

Dysertacja Doktorantki, dzięki szczegółowej analizie literatury, w znakomitej przewadze włoskiej oraz map, nie tylko łączy wyniki badań wielu dyscyplin (geografii, historii czy politologii), w spójną całość, ale prezentuje czytelnikowi nowy, w pewnym sensie oryginalny obraz zróżnicowania regionalnego Włoch wskazując na jego genezę i wybrane współczesne problemy, co należy uznać za walor opracowania.

Temat, cel pracy, zakres i metody badań

Tematem pracy jest zróżnicowanie regionalne Włoch, jego geneza i współczesne problemy społeczne, kulturowe i ekonomiczne (s. 6). Dla realizacji tego tematu Autorka uznała za konieczne rozpoznanie czynników zróżnicowania regionalnego Włoch, co stało się ogólnym celem jej pracy doktorskiej (s. 7). Dodatkowymi celami stało się odtworzenie ewolucji struktury regionalnej od czasów rzymskich (cesarz Oktawian August) oraz określenie stopnia trwałości granic regionalnych. Za pomocne i konieczne uznała także, co należy podkreślić jako wartość dodaną pracy, wyjaśnienie wpływu jaki na zmiany struktury regionalnej wywarły decyzje polityczne, koncepcje naukowe i prądy ideologiczne. Pomocne w tej pracy stały się trzy cele szczegółowe: analiza wydarzeń historycznych (moim zdaniem raczej procesów); wyjaśnienie aktualnej sytuacji społecznej i ekonomicznej oraz ocena wpływu zróżnicowania regionalnego na sytuację społeczno-polityczną, w tym na rozwój organizacji o charakterze regionalnym. Tak określone temat i cele badawcze pracy sytuują dysertację w obszarze badań geografii regionalnej i geografii historycznej, a w wybranych aspektach również społeczno-ekonomicznej i filozofii geografii.

Zakres geograficzny pracy obejmuje, co wynika z tytułu, terytorium współczesnych Włoch, natomiast zakres czasowy, w przypadku analizy geograficzno-historycznej okres od początków cesarstwa rzymskiego po 2019r. Wybór tej ostatniej daty pozwolił Autorce na uniknięcie badań dynamiki lat 2020-2022, w których procesy ekonomiczne zostały zakłócone przez pandemię.

Autorka przyjmując w swoich badaniach konwencję indukcyjną, co jak każdy wybór podejścia badawczego można uznać za dyskusyjny, a za podstawową metodę badań wybrała analizę i interpretację literatury przedmiotu, w tym źródeł kartograficznych,

statystycznych, archiwaliów oraz opracowań na temat polityki regionalnej. Tu w mojej opinii kwestia do dyskusji, jak pisze Autorka „priorytetowo potraktowano literaturę włoską” (s. 12), co moim zdaniem przy udziale pozycji w języku włoskim w spisie literatury na poziomie ok. 70% powinno znaleźć także odzwierciedlenie w tytule pracy. Natomiast podnosi walory pracy wybór kolejnej metody, gdyż zastosowano w badaniach także obserwację uczestniczącą, a dodatkowo w zakresie metod jakościowych metodę wywiadu, które przeprowadzono z przedstawicielami regionalnych organizacji.

W mojej opinii tak przedstawione postępowanie badawcze uważam za odpowiednie do realizacji głównego celu pracy. Temat badań został dobrze dobrany i jest interesujący poznawczo. Właściwie określone przedmiot i zakresy badań, przedmiotowy, przestrzenny i czasowy. Dobrze określony został cel pracy oraz wybrane metody badań, które pozwoliły na jego osiągnięcie.

Układ pracy i jej ocena merytoryczna

Recenzowaną dysertację otwiera liczący 15 stron wstęp (rozdział 1), w którym Autorka po wprowadzeniu kolejno przedstawia przedmiot i cele badań, koncepcję i układ pracy, metody badawcze i ważne merytorycznie zagadnienia stosowanej terminologii. Kolejny rozdział poświęcono badaniom nad zróżnicowaniem regionalnym w świetle literatury geograficznej (12 stron), dzieląc go na dwa podrozdziały. Pierwszy o zróżnicowaniu powierzchni Ziemi w badaniach geograficznych, drugi poświęcono zróżnicowaniu regionalnemu w literaturze włoskiej. Co skłania mnie do podtrzymania tezy o potrzebie doprecyzowaniu tytułu dysertacji. I tu kolejna uwaga, brawa dla Autorki za przypomnienie problemów rozwoju badań regionalnych w Polsce w kontekście konferencji metodologicznej w Gdańsku w 1949r. z jej radzieckim wzorem badań. Jednak po tak sformułowanym tytule rozdziału i podrozdziału oczekiwałem znacząco szerszego opracowania na temat zróżnicowania powierzchni Ziemi jako przedmiotu badań geograficznych. A z pewnością nie, wprawdzie dobrze napisanej, lecz ograniczonej jedynie do kilku wybitnych, jednak wyłącznie polskich geografów, dyskusji o pojęciu regionu (s. 19-24). Z ciekawie zapowiadającego się rozdziału powstał dwoisty twór: polska dyskusja o

regionie, której wnioski podzielam oraz ujęcie włoskie. To w mojej opinii zbyt mało jak na zapowiedź w tytuł tego rozdziału. Jak jednak rozumie, rozdział ten miał raczej stanowić prezentację podejścia Autorki niż zapowiadane w jego tytule ujęcie tematu. Tak więc zapis o ukazaniu szerszego tła badań geograficznych (s. 9) zawęża się do włoskiej i polskiej geografii. To nie zarzut, to niedosyt.

Rozdział trzeci pod tytułem „Zróżnicowanie regionalne Włoch”, zawiera cztery podrozdziały, które kolejno prezentują warunki fizycznogeograficzne, zróżnicowanie etniczne, ogólną charakterystykę społeczno-ekonomiczną oraz zróżnicowanie regionalne Włoch w komunikacji społecznej. Ponieważ praca jest z zakresu szeroko rozumianej geografii, kolejny niedosyt budzi zdecydowanie ogólne ujęcie zróżnicowania warunków fizycznogeograficznych (s. 30-32), w którym, choć Włochy są powszechnie znane, w mojej ocenie brakuje mapy pokazującej na przykład zróżnicowanie klimatyczne. Autorka pisze, iż „zróżnicowanie regionalne Włoch jest warunkowane także przez panujący tam klimat”, dodaje, że „klimat... znacznie się różni” (s. 32), jednak opracowanie zróżnicowania klimatu Włoch, jako czynnika warunkującego zróżnicowanie regionalne na siedem linijek tekstu to w mojej opinii zdecydowanie zbyt mało. W pełni zgadzam się z Autorką, iż „geograficzne oblicze Włoch ...wykazuje ogromne zróżnicowanie” (ibid.), Autorka o tym wie, ja pewnie w mniejszym od Autorki stopniu – też, jednak w mojej opinii tekst tej części pracy nie pokazuje tego w pełni. Wprawdzie takie ujęcie przez Autorkę może wynikać z przyjęcia, iż kwestii oczywistych (ogromnego zróżnicowania fizycznogeograficznego Włoch) nie należy dowodzić, jednak w przypadku argumentacji o wpływie tegoż na zróżnicowanie regionalne, ujęcie warunków fizycznogeograficznych Włoch powinno być zdecydowanie szersze.

Kolejny podrozdział opisuje zróżnicowanie etniczne w oparciu przede wszystkim o zróżnicowanie językowe, co szczególnie zasługuje na podkreślenie w przypadku Włoch. Szeroko i interesująco opisany proces ujednoczenia językowego na podstawie *volgaro toscano* uzupełniono o prezentację dwunastu mniejszości narodowych na podstawie pracy A. Małka (2013), w której, w mojej opinii, dyskusyjne jest wspólne ujęcie mniejszości narodowych razem z etnicznymi i językowymi grupami (s. 34-36), wprawdzie cytowane za ustawą nr 482 (1999), jednak o ile precyzji nie należy oczekiwać, jako pokazuje

rzeczywistość, od ustawodawcy, to od pracy badawczej można. Trzeci z podrozdziałów prezentuje ogólną charakterystykę społeczno-gospodarczą. Cechuje go w moim odbiorze mieszane ujęcie. Autorka swobodnie przechodzi od generalizacji do szczegółów i z powrotem. Z jednej strony prawidłowo ukazane podziały Włoch ze względu na poziom rozwoju (tab. 3, s. 43), analiza procesu uprzemysłowienia czy wskazanie na wzrastające nierówności pomiędzy Północą a Południem, z drugiej przykłady pojedynczych inwestycji, które zarazem wpływają na rozwój gospodarczy, a jednocześnie prowadzą do zmniejszenia atrakcyjności turystycznej regionu (s. 49). Zgodzić się należy z Autorką w kwestii kluczowej roli polityki gospodarczej państwa (s. 52). Ostatni podrozdział opisuje zróżnicowanie regionalne Włoch w komunikacji społecznej. Co do znaczącej roli mediów w polityce / życiu społecznym panuje powszechna zgoda mająca swoje potwierdzenie w określeniu mediów jako piątej władzy jak i w rzeczywistości. Media kształtują, jak słusznie zauważa Autorka, szereg stereotypów zarówno w skali kraju jak i regionów (s. 55). Uważam, że w tej części pracy, dla porządku badań należałoby wydzielić jakąś grupę mediów i poddać analizie prezentowane treści. Jednak i wybór grupy badawczej i tematyki jest wyborem dyskusyjnym, co wymaga dodatkowego opracowania. Pozostaje mi w tym przypadku uznać ocenę i wnioski Autorki za uprawnione.

Reasumując, cały ten rozdział, pomimo mojej zróżnicowanej oceny jego poszczególnych części, ważny jest dla pracy i dalszej dyskusji mgr Noviello nad zróżnicowaniem regionalnym Włoch.

Rozdział czwarty to analiza ewolucji podziału terytorialnego od starożytności przez średniowiecze, odrodzenie, okres napoleoński, włoskie *Risorgimento* po okres republiki. Ostatni z siedmiu podrozdziałów – badanie trwałości granic jest w mojej ocenie kluczową jego częścią. Wydaje mi się jednak, że ta część pracy, *de facto* historyczno-geograficzne ujęcie podziałów terytorialnych (5.1-5.6), nie jest wolna od nieścisłości, które w pracy historycznej mogłyby wpływać na ocenę, jednak w rozprawie geograficznej uważam, iż mogą je potraktować jako nieścisłość czy zbyt ogólne ujęcie. I tak np. nie w pełni precyzyjne jest stwierdzenie, iż Królestwo Sardynii (w tekście, s. 78, jest Sabaudów, choć należy stosować polskie określenie Królestwo Piemontu lub Królestwo Sardynii – kwestia tłum.)

rozpoczęło pierwszą wojnę o niepodległość. Była to wojna sojuszu Królestwa Sardynii, Państwa Kościelnego i Królestwa Obojga Sycylii przeciwko Austrii. Do sojuszy dołączył Wielki Książę Toskanii. Na tejże stronie poprawnie wskazano na rolę ministra Cavoura w modernizacji linii kolejowych, jednak stwierdzenie, iż sprzyjało to rozwojowi przemysłu jest niewystarczające. Jedna z linii kolejowych miała ułatwić szybkie przemieszczenie wojsk francuskich na teren działań wojennych przyszłego konfliktu z Austrią. Zdanie o utracie przez Włochy w 1929r. części Rzymu, gdzie powstało państwo Watykan, też jest nie w pełni precyzyjne. Jak podaje J.A. Gierowski już 13.05.1871r. parlament włoski uchwalił ustawę o eksterytorialności Pałacu Watykańskiego, Lateranu i Castel Gandolfo (J.A. Gierowski, Historia Włoch, Wrocław 1985, s. 482), którą wprowadzić papież odrzucił, jednak była ona jednostronną deklaracją prawną państwa włoskiego w kwestii terytorium Watykanu. Wskazane fragmenty nie umniejszają znaczenia najważniejszej części tego rozdziału (5.7), w którym M. Noviello przedstawiła autorskie opracowanie trwałości granic regionalnych (ryc. 18, s. 87). Co mając na uwadze, przy poczynionych zastrzeżeniach, oceniam jako ważną część w realizacji celów pracy.

Kolejny rozdział, piąty, jest próbą wyjaśnienia wpływu atmosfery intelektualnej panującej w poszczególnych epokach na współczesne zróżnicowanie Włoch. Szczegółowa dyskusja poszczególnych wyników badań, podziałów, prezentacja dyskusji począwszy od różnic pomiędzy podziałami badanego terytorium wg Augusta i Strabona (s. 89-93), czy włoskich koncepcji federalistycznych przez dylematy unitaryzmu i ideę regionalizmu doprowadziły Autorkę do ciekawej poznawczo dyskusji XIX wiecznych koncepcji regionalnego podziału Włoch (tab. 4, s. 106-108). A upadek regionalizmów i centralizacja państwa w czasach faszyzmu Mussoliniego, po jego upadku i zakończeniu II wojny światowej pozwoliły na powrót koncepcji regionalnych. Rozdział ten kończy analiza współczesnej dyskusji włoskiego regionalizmu, co stanowi logiczne zakończenie tej części pracy.

Rozdział szósty opisuje zróżnicowanie sytuacji społeczno-gospodarczej. Zróżnicowanie PKB *per capita* w latach 1871-2019 (ryc. 31, s. 135); procesy demograficzne, w tym gęstość zaludnienia i jej dynamikę w latach 2001-2019 (ryc. 32, s. 136). I tu chyba

techniczna raczej uwaga, rycina pokazująca zmiany definiuje je jako np. bardzo duży wzrost, czy niewielkie zmiany, a w mojej opinii lepsze byłoby podanie przedziałów. Też w jakimś stopniu mój wewnętrzny opór budzi określenie „przyrost zaludnienia” (s. 136), jest gęstość zaludnienia i przyrost liczby ludności. Chyba, że chodzi o przyrost gęstości zaludnienia, to w takim przypadku brakuje słowa „gęstości” w tekście. Może też niewłaściwie zrozumiałem intencje Autorki, ale niezręczne i pewnie błędne jest określenie mówiące o tendencji spadku liczby urodzeń utrzymującej się „od kilkunastu dziesięcioleci” (s. 137), czyli od powstania państwa włoskiego, więc pewnie chodzi Autorce o kilkanaście lat. A drobiazgiem technicznym jest już użycie słowa „ilość” w zdaniu „spadek ilości urodzeń” (s. 137), zamiast liczba, gdyż w końcu dotyczy danych, które są policzalne. Nie zmienia to faktu, iż przedstawione dane, rozumowanie, wnioskowanie i konkluzje są poprawne. Podobnie jak i te, które dotyczą rynku pracy, sytuacji socjalnej, w tym liczby podmiotów i zatrudnienia w trzecim sektorze (tab. 5, s. 151), gdzie ułatwiałyby i chyba lepiej pokazałyby wielkość zmian dodanie kolumny z pokazaniem dynamiki zjawisk (%) w latach 1999-2019. Interesujące poznawczo jest wskazanie na regionalizację kraju wg kryterium warunków życia (ryc. 43, s. 156). Czwarty podrozdział tego rozdziału prezentuje organizacje regionalistyczne, w tym stowarzyszenia kulturalne i partie polityczne. Na pozytywną ocenę i podkreślenie w pracy Autorki zasługuje rycina z zasięgami oddziaływania lig regionalnych (ryc. 44, s. 163), jak również ujęcie aktywności zorganizowanych grup przestępczych (ryc. 45, s. 175). Całość ujęcia, przy podtrzymaniu wskazanych uchybień w pracy pozwala mi na pozytywną ocenę również i tego rozdziału. Przedostatni z rozdziałów, a w zasadzie ostatni w zakresie merytorycznej części badań opisuje włoską myśl geograficzną i jej wpływ na rzeczywistość. To ciekawy rozdział, zresztą podobnie jak inne części pracy. Jednak o ile jestem się w stanie zgodzić z wnioskami z części poświęconej trwałości struktury regionalnej jako podstawy włoskiego regionalizmu (s. 187), to już stwierdzenie z drugiego podrozdziału, że mamy w badaniach politologicznych tylko dwie opcje – państwo federalne lub unitarne, budzi moje wątpliwości (s. 188). Jednym z rodzajów państw unitarnych jest państwo unitarne zregionalizowane, którego przykładem poza Włochami jest Hiszpania. To o tyle bardziej interesujący przykład państwa unitarnego zregionalizowanego, iż mamy w Hiszpanii regiony

autonomiczne przy formalnie unitarnym systemie (A. Husar, Decentralizacja niesymetryczna w Hiszpanii – implikacje polityczne i ustrojowe, *Annales UMCS, Sectio K*, vol. XXI, 2, 2014, s. 49), a we Włoszech autonomia nadal próbuje się rozwijać. I wreszcie trzeci podrozdział, w którym narracja jest bardzo interesująca, logicznie poprawna, jednak w mojej opinii jej część wymaga lepszego potwierdzenia w badaniach. Na przykład nie wiemy, czy August dobrze rozumiał Platona, co mu przeszkadzało, a o czym musiał być przekonany (s. 192). Podobnie jak duży przeskok myślowy od zjednoczenia Włoch do „sformułowania tezy o wielkiej doniosłości geopolitycznej, zgodnie z którą to geografia ostatecznie decyduje o politycznej organizacji narodów” (s. 193). Jej weryfikacja jak sądzę wymaga osobnej rozprawy. A przykład włoski jest przypadkiem, który chociaż bardzo dobrze opisanym w tej pracy, jednak nie uzasadnia w mojej opinii wniosków Autorki w zakresie znaczenia geopolityki.

Ósmy, ostatni rozdział, stanowi podsumowanie podjętych badań. Autorce udało się ująć, jak się wydaje się znany temat, jakim jest zróżnicowanie regionalne Włoch, z nowej perspektywy badawczej, co stanowi o wartości dysertacji. Pomimo wskazanych powyżej w mojej ocenie mankamentów / uogólnień / nieściśłości, całość badań mgr Moniki Noviello oceniam pozytywnie. Poprawna struktura pracy, postawione cele, zakres pracy, wybrane metody, argumentacja i wnioskowanie zdecydowanie zasługują na pozytywną ocenę. Pracę czyta się dobrze, miejscami napisana świetnym językiem z dużą swobodą świadcząca o dobrym opanowaniu warsztatu badacza i znajomości literatury, a Autorka przenosi nas przez czas i przestrzeń, od starożytnej Italii po współczesne Włochy, nie tracąc celu pracy z głównej linii narracyjnej.

Ocena źródeł

Dobór materiału do analizy, czyli po prostu literatury, ze względu na liczbę pozycji w języku włoskim skłania do wniosku o potrzebie doprecyzowania tytułu rozprawy poprzez dodanie frazy „w literaturze włoskiej”. Jeśli nie popełniłem pomyłki, to cała bibliografia liczy 203 pozycje, w tym 142 po włosku (ok. 70%); 39 po polsku; 13 w języku angielskim, a pozostałe także po niemiecku czy francusku. Cóż, przy takiej statystyce zdecydowanie

należy pisać o włoskim punkcie widzenia w tytule, niż o samej genezie i współczesnych problemach. A trudno o inne przekonanie w kwestii roli geografów włoskich w procesie zjednoczenia / regionalizacji kraju niż prezentuje Autorka, gdy poddajemy analizie przede wszystkim teksty włoskie. Ale to nie zarzut, to stwierdzenie. Autor ma prawo doboru źródeł, a te w mojej opinii są wystarczające dla realizacji w zasadzie większości celów postawionych w pracy. No może poza stwierdzeniami o charakterze domniemania (np. przykłady z cesarzem Augustem), które stanowią część pracy, jednak nie ważą o ostatecznym wnioskowaniu, gdyż oparte jest ono na znacznie większej liczbie argumentów.

Na uwagę zasługuje także bogaty materiał graficzny, praca liczy 45 rycin, w części o charakterze autorskim, co podnosi jej walory, chociaż jest oczekiwane przy takim wyborze tematu badań, jak i dyscypliny naukowej.

Formalna strona pracy, poprawność językowa

Język pracy poprawny, wskazuje na opanowanie przez mgr Monikę Noviello umiejętności pisania prac naukowych. Jednak pewien niepokój wzbudzają zdarzające się trudne w zrozumieniu określenia, jak stwierdzenie, że Włochy jako kraj są położone „na mapie tektonicznej” (s. 194), podobnie jak cały passus o wulkanizmie w części „Podsumowanie”, co traktuję jako mankamenty formalnej strony pracy – wydaje mi się, że Autorka bardzo chciała jeszcze dodać kolejne argumenty. Moje niezrozumienie dotyczy też stwierdzenie, iż August był „władcą wysoce oświeconym” (s. 195), i inne podobne temu, które można znaleźć w tekście.

Jest też pewna liczba drobnych uchybień technicznych lub redakcyjnych, które dla porządku i ze względu na rolę jaką pełni recenzent, wskazać powinienem. Można je pewnie wyjaśnić zmęczeniem, chociaż literówka w nazwisku współautorki W. Wilczyńskiego (cyt. 79, s. 194) wydaje mi się łatwa do uniknięcia.

Wniosek końcowy

Reasumując, należy uznać, że **Autorka zrealizowała przedstawione na wstępie cele badawcze**. Jako główne walory naukowe recenzowanej pracy wymienić trzeba:

- szerokie podejście interdyscyplinarne przeprowadzonych badań;
- dobór i zastosowanie metody analizy literatury i materiałów kartograficznych; dodatkowo metody ilościowe i jakościowe (wywiady); typowe w badaniach z zakresu nauk społecznych, w tym geografii regionalnej i historycznej;
- krytyczną analizę zebranego materiału faktograficznego;
- sumienność i kompletność przeprowadzonej analizy;
- przedstawienie zróżnicowania regionalnego współczesnych Włoch ze wskazaniem jego genezy i współczesnych problemów;
- ocenę stopnia trwałości granic;
- obszerny, dobrze wykonany materiał graficzny.

Odnosząc całość opracowania do wymogów stawianych zgodnie z ustawą rozprawom doktorskim (Ustawa o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym oraz Stopniach i Tytule w Zakresie Sztuki, z dnia 14 marca 2003 roku, z późniejszymi zmianami), należy uznać, że recenzowana dysertacja doktorska:

- **z całą pewnością dotyczy tematyki interesującej naukowo i aktualnej zwłaszcza we Włoszech;**
- **należy podkreślić jej interdyscyplinarność oraz fakt, iż zapewne będzie przydatna w pracach etnografom, socjologom czy historykom regionu;**
- **poprawnie przyjęto zakres przedmiotowy i czasowy;**
- **umocowanie w literaturze przedmiotu jest w mojej opinii bardziej niż wystarczające, chociaż sugeruję doprecyzowanie tytułu w przypadku publikacji pracy;**
- **w pracy zastosowano odpowiednie do tematu i celów badawczych metody badawcze, a rozdział metodologiczny jest poprawnie napisany;**
- **cele badań zostały poprawnie sformułowane zrealizowane;**
- **układ pracy jest logiczny;**
- **język pracy jest poprawny, chociaż w podanych powyżej fragmentach, w mojej opinii, dyskusyjny;**
- **wyciągnięte z przeprowadzonych analiz i porównań wnioski są poprawne.**

Przedstawiona rozprawa jest wprawdzie przede wszystkim badaniem opartym na analizie literatury, ale też oryginalnym (w zakresie ujęcia całości podziałów regionalnych i współczesnych problemów Włoch) rozwiązaniem problemu naukowego. Dowodzi dużej interdyscyplinarnej, faktograficznej i teoretycznej wiedzy Autorki oraz jej zdolności do samodzielnej pracy badawczej. Tym samym uważam, iż zgodnie z Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003r., Dz. Ustaw RP nr 65, z dnia 16 kwietnia 2003r. z późniejszymi zmianami, może być ona podstawą nadania mgr Monice Noviello stopnia naukowego doktora. **Dlatego też stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Moniki Noviello do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.**

Gdańsk, dnia 20.04.2023r.